

A Spartacus-kutatás jelenlegi helyzete

Az ókor legnagyobb rabszolgalázadása, Spartacus felkelése a második világháború után, de különösen az utóbbi évtizedben az ókortörténeti kutatás homlokterébe került. Számos, sokszor egymásnak teljesen ellentmondó cikk, tanulmány, monográfia jelent meg, és a kutatás az ideológiai harc egyik jól szemlélhető lecsapódási területe lett. A felkelés csaknem valamennyi mozzanata új megvilágításba került, és élesebben rajzolódnak ki a korabeli gazdasági, társadalmi és politikai kérdések. A kutatásba a régészet, a numizmatika és a művészettörténet is bekapcsolódott, sőt a paleográfia is hallatta, nem is sikertelenül, szavát. Az ideológiai vonatkozások főként a résztvevők társadalmi összetételének elemzésekor jelentkeztek. Az utóbbi másfél évtizedben ugyanis olyan elméletek láttak napvilágot, amelyek tagadják, hogy a felkelés a rabszolgák műve lett volna, és az egész mozgalmat „mitosztalanítani“ akarják, levenni arról a piedesztálról, amelyre Marx, Lenin és a marxista történetírás emelte.

Mielőtt a kutatás mai helyzetét, a felmerült vitákat ismertetnők, hadd idézzük az olvasó emlékezetébe a felkelés fontosabb mozzanatait.

A felkelés lefolyása

I. e. 73-ban, amikor Róma egyszerre három területen viselt háborút: Keleten, pontosabban Kisázsiaiban, Pontus királya, Mithridátész, a Balkán-félszigeten a trák és a kelta scordiscus törzsek, Hispániában a helyi lakossággal szövetséges néppárti Sertorius ellen, a hadsereg nélkül maradt Itáliában az ókor legnagyobb rabszolga-felkelése robbant ki.

A capuai gladiátorképző iskola 200 „bajvivója“ elhatározta, hogy „inkább harcol saját szabadságáért, mint mások gyönyörködésére“. Összeesküvésüket azonban felfedték, de 78 gladiátornak sikerült elmenekülnie, és csakhamar a rabszolgák ezrei csatlakoztak hozzájuk. A sebtében toborzott római csapatokat legyőzték. Első sikereik után az akkor még vulkánként nem működő Vezúv-hegyre vonultak, ahol Spartacus, Crixus és Oinomaus személyében megválasztották vezéreiket.

Eközben az egyik római praetor (Clodius) csapataival elzárta a feljáratokat, és a felkelőket kiéheztetéssel akarta megadásra kényszeríteni. A rabszolgák azonban vadszőlő-indából köteleket fontak, és a hegyről leereszkedve hátba támadták a praetor mit sem sejtő csapatait. Győzelmük után Itália déli részén több várost elfoglaltak, és az ott talált kézművesekkel hadifelszerelést és saját bilincsekből fegyvert készítettek maguknak. Spartacus a csapatait római mintára szervezte át, és miután még három hadsereget legyőzött, Dél-Itália nagy része a felkelők ellenőrzése alá került.

A következő év, 72 tavaszán soraikban nézeteltérés, meghasonlás támadt, és Crixus vezetésével mintegy harmincezren különváltak, s táborukat Apuliában, a Garganus-hegy lábánál verték fel. Róma, megrettenve a felkelés méreteitől, mindkét konzult (Cornelius Lentulust és Gellius Poplicolát) a felkelők ellen küldte. Gellius a Crixus seregét teljesen megsemmisítette, maga Crixus is a csataterén halt meg.

A diadal után a két konzul Spartacus ellen vezette légióit, de ez mindkettőt legyőzte, és Crixus meg társai halotti máglyája mellé 300 római foglyot rendelt, hogy végső pusztulásig gladiatori viadalra keljenek egymással. Ezután Észak-Itália felé vonult, és Mutina közelében ismét vereséget mért az egyik ellene támadt római hadvezérre. Győzelme után lemondott arról a szándékáról, hogy a felkelőket kivesseze Itáliából. Táborába többé senkit sem fogadott be, a fölösleges terheket hátrahagyta, és hirtelen dél felé fordult, talán azzal az elhatározással, hogy megtámadja Rómát.

A megrémült szenátus ekkor a leggazdagabb római politikust, Marcus Licinius Crassust hat új légióval Spartacus ellen küldte. Hogy a fegyelmet helyreállítsa, Crassus katonáira a legkegyetlenebb büntetést, a csapatok megtizedelését alkalmazta.

Az új helyzetben Spartacus lemondott arról a szándékáról, hogy Róma ellen vonuljon, s Lucaniába ment, ahol egyezséget kötött a kilikiai kalózokkal csapa-

tainak Szicília szigetére való átszállítására. Mivel a kalózok az egyezséget nem tartották meg, azzal a céllal vonult Bruttiumba, hogy a felkelők által készített tutajokon kel át Szicíliába. Ez a terve sem sikerült.

Crassus, aki szüntelen a felkelők nyomában haladt, most Itália délnyugati csücskén akarta megsemmisíteni őket. Ezért mintegy 60 km hosszúságban, az egyik tengerparttól a másikig, jól megerősített sáncot és töltést épített, elzárva így Spartacus visszavonulási lehetőségét. Szorult helyzetében Spartacus béketárgyalást ajánlott fel Crassusnak, ez azonban a római hadvezér büszkesége miatt kudarcba fulladt. Ekkor „egy viharos téli éjszakán” Spartacus csapatai áttörték Crassus védelmi vonalát, és kiszabadultak a kelepceből.

Most ismét meghasonlás támadt a felkelők táborában: mintegy tizenkétezen különváltak, Lucaniába vonultak, ahol Crassus megsemmisítette őket. Spartacus Brundisium felé vette útját, feltehetően azért, hogy a kikötővároson keresztül hagyja el Itália földjét. Közben azonban, a Balkán-félszigeten viselt háborújának befejeztével, Marcus Terentius Lucullus csapataival éppen Brundisium felé közeledett, ami arra készítette Spartacust, hogy elkerülje a kikötőt.

A döntő ütközetre 71 tavaszán, Apuliában került sor. Amint Plutarkhosz feljegyezte, Spartacus, miután lovát leszúrta, az első sorokban küzdött: mint igazi hős esett el. A győztes Crassus iszonyatos mézárslást végzett, és diadala után 6000 rabszolgát, megfélemlítés végett, Capua és Róma között keresztre feszített.

Spartacus származása és pályafutása

Az egyik ókori hagyomány a „szellemi és testi erőben kiváló, szelid” Spartacust, alapítóját, a boszporuszi királyi dinasztia, a Spartakidák családjából származtatja. Plutarkhosz viszont azt állítja, hogy „a nomád trák törzsek egyikéből” származott. 1955-ben a német K. Ziegler paleográfiai alapon kimutatta, hogy nem valamilyen nomád, hanem a maidosz (latinosan *maedus*) trák törzsről van szó, amely a Sztrimon folyó középső folyása mentén, a bolgár Blagoevgrad város környékén lakott. Ez a felfedezés arra készítette a bolgár tudományos akadémiát, hogy 1977-ben, a felkelés 2050. évfordulója alkalmával, Blagoevgradban megrendezze a Spartacus felkelésével foglalkozó első nemzetközi tudományos ülésszakot. A szimpozionon a szocialista országok képviselői mellett, angol, olasz, német és japán történészek vettek részt; az utóbbiak között volt a tokiói egyetem professzora, Masaoki Doi, aki egész tudományos tevékenységét a Spartacus-kutatásnak szenteli. Hazánkat Hadrian Daicovicu professzor és e sorok írója képviselte. A felolvasott tanulmányokat a bolgár tudományos akadémia *Spartacus. Symposium. Rebus Spartaci Gestis Dedicatum 2050 A.* címmel adta ki. A rabszolgaság kérdése már korábban is szerepelt nemzetközi tudományos ülésszakon. Így a Stockholmban tartott XI. Nemzetközi Történettudományi Kongresszusnak ez volt az egyik fő témája. A második nemzetközi Spartacus-szimpoziumot 1978-ban, szerényebb keretek között, Lengyelországban tartották.

Szülőhelyének megállapítása után a kutatás Spartacus pályafutásának fontosabb mozzanatait igyekezett felderíteni. Alapul két ókori szerző, Florus és Appianosz tudósításai szolgáltak. Florus azt állítja, hogy „trák adófizetőből (*stipendiarius*) katona, katonából szökevény, azután útonálló (*latro*), azután erejének köszönhetően gladiátor lett”. A maedus törzs a római provincia, Makedónia szomszédságában élt, és Spartacus vagy mint adófizető, vagy mint zsoldos katona (a *stipendiarius* latin szó mindkét fogalmat kifejezi) a római hadsereg valamelyik segédcsoportjába került, ahonnan megszökött, és útonálló lett. Ezután ismeretlen úton rabszolgává tették, és ebben a minőségben feltehetően a líbiai aranybányákban is dolgozott, de ügyessége és testi ereje miatt a capuai iskola tulajdonosa megvásárolta, és gladiátorrá képezte ki. Nemsokára maga is gladiátoroktató lett. A források tükrében így rekonstruálja a lengyel I. Kolendo a felkelés tehetséges vezérének pályafutását, *cursus honorumát*.

A felkelők népi és társadalmi összetétele

Az antik forrásokból kiderül, hogy a felkelésben elsősorban a földművelésben és az állattenyésztésben dolgozó, az ún. *familia rusticá*hoz tartozó rabszolgák vettek részt. A rabszolgatartók házában finomabb munkát végző, az ún. *familia urbana* tagjai távol maradtak a lázadástól. Ebben az időben a *familia rustica* túlnyomó többsége a gallok (köztük a scordiscusok), germánok, trákok sorából került ki, de kisebb számban voltak közöttük ibérek, afrikaiak és más tájakról származó

rabszolgák is. Következésképpen a felkelők etnikai összetétele is ezt a valóságot tükrözi.

Voltak-e a felkelők között szabad emberek is? A. V. Misulin szovjet történész, akinek *Spartacus* című könyve máig sem avult el, e kérdésre pozitív választ ad, és hivatkozik Appianoszra, aki azt állítja, hogy csatlakoztak „a szántóföldek szabad emberei” és a nincstelenek „gyülelési hada”, vagyis az időszerű és nap-számosmunkából élő szabadok. A legtöbb ókortörténész elfogadja ezt a felfogást. Sz. L. Utcenko azonban úgy véli, hogy ideológiai szempontból a rabszolgák és a szabadok szövetsége lehetetlen volt a közöttük levő antagonisztikus ellentmondások miatt. A neves szovjet (irodalom)történésznek ezt a téves elméletét az antik források tanúsága ellenére többen elfogadták, és még igazolni is akarták.

Az alaptalan túlzások korán jelentkeztek a másik irányban is. A nagynevű olasz historikus, L. Pareti, 1951-ben írt tanulmányában egyenlőségi jelet tesz a részt vevő rabszolgák és nincstelenek közé. Felfogását már tanulmányának címében is jelzi: *Schiavi e proletari contra Roma antica* (Rabszolgák és proletárok az antik Róma ellen). Nézetét többen elfogadták. Így például a nyugatnémet Joseph Vogt a rabszorgafelkelések struktúráját elemezve, ismét hangsúlyozza a rabszolgák és a szabad szegények szolidaritását. Az olasz M. Capozza azt állítja (1961), hogy szabályos egyezés volt Spartacus és a campaniai szövetséges városok között, amelyek néhány évvel korábban háborút viseltek Róma ellen. Ilyen előzmények után az izraeli Z. Rubinsohn már tanulmánya címében is megkérdőjelezi a felkelés rabszorgajellegét: *Was the bellum Spartacium a servile insurrection?* (A spartacusi háború rabszorgafelkelés volt-e? — 1971), és azt állítja, hogy abban a döntő szerepet nem a rabszolgák, hanem a szabadok játszották. Az ókori források kivétel nélkül elismerik a lázadás rabszorgajellegét, ennek ellenére Rubinsohn egy-egy mondatrövidítést, rövid szemelvényt kiragadva, azokat úgy interpretálja, hogy tételét igazolja.

A marxista klasszikusok hangsúlyozták a felkelés rabszorgajellegét, és Spartacusban a rabszolgák lángeszű, az ókor egyik kiváló hadvezérét látják. Marx nagy hadvezérnek, hatalmas jellemnek, az ókori proletariátus igazi képviselőjének nevezi, Lenin pedig e szavakkal jellemzi: „Spartacus egyik legkimagaslóbb hőse volt az ókor egyik legnagyobb arányú rabszorgafelkelésének.”

Rubinsohn elmélete nemcsak visszatetszést szült, hanem lelkes követőkre is talált. Mario Atilio Levi nemcsak elfogadja azt, hanem a spartacusi „legenda” felülvizsgálását kéri, mert úgy véli, hogy a felkelés a szövetségesek — *foederati* — (Itália lakói) ádáz Róma-ellenes harcának egyik epizódja volt, amelyben a rabszorgák csupán alárendelt szerepet játszottak. Az olasz Guarino 1979-ben megjelent *Spartacus, egy mítosz elemzése* című tanulmányában leplezetlen politikai és ideológiai hangsúllyal „a monda”, „a rabszorgaháború”, „a spartacusi mítosz” szerte-foszlását követeli. Szerinte Spartacus nem is volt rabszolga, hanem gladiátor (mintha a gladiátorok nem lettek volna rabszorgák), és a forrásokban említett szántóvetők és „gyülelési had” Itália szabad lakói voltak, a déli területek tönkrement, elkieseredett parasztjai. Noha egyesek a tanulmányt elismeréssel fogadták, és dicsérték a szerző mélyenszántó elemzését, „ragyogó módszerét”, de mivel a tényeket alaposan meghamisította, csakhamar egymás után jelentek meg a bíráló tanulmányok. A román C. St. Tomulescu, továbbá E. Gabba, G. Stamachia, Maróti Egon, Masaoki Doi és mások megcáfolták a hamis tételeket, s nemcsak új szempontokkal gazdagították a Spartacus-kutatást, hanem alapos érvekkel bizonyították kétségbevonhatatlan rabszorgajellegét.

Meghasonlás a felkelők között és a felkelés programja

A felkelők táborában kétszer is nézeteltérés, meghasonlás támadt. Először Crixus vezetésével mintegy harmincezen váltak külön, másodsor, a bruttiumi áttörés után tizenkétezen szakadtak ki Spartacus seregéből. A nézeteltérés okának felderítése régóta vitatott kérdés a történetkutatásban, annál is inkább, mert szoros összefügg a felkelés „programjával”, célkitűzésével. A római történet legalaposabb ismerője, Theodor Mommsen a meghasonlást a rabszorgák „nemzeti” ellentétével magyarázza. Felfogását azután sok historikus magáévá tette. J. Vogt a nézeteltérés gyökereit egyenesen a gladiatori iskolára vezeti vissza, ahol — mint ismeretes — a különféle „nemzetiségek” szerint szervezett csoportok: szamnizok, trákok, gallok, germánok harcoltak egymás ellen. Attól eltekintve, hogy ebben a korban a rabszorgák esetében nem beszélhetünk „nemzeti” vonatkozásokról, a forrásokból kiderül, hogy mind Crixus, mind Spartacus hadseregében egyaránt voltak germánok és gallok.

Elfogadhatóbbnak látszik az a magyarázat, amely a meghasonlás okát a felkelés célkitűzésében, programjában látja. Spartacus talán belátta, hogy Rómát nem foglalhatja el, és Itália földjén a végső győzelmet nem vívhatja ki, a szabadság elhagyásában, a hazatérésben kereste, de lehetséges, hogy a Róma-ellenes erőkhöz való csatlakozásra is gondolt. Felzárkóztak mellé mindazok, akiket Itáliához csak a szolgaság bűncsepe fűzte. Ezzel szemben Crixus csapatai azokból telhettek ki, akiknek emlékezetéből már kihulltak a hazai tájak, és életük folytatását csak Itáliában tudták elképzelni. A rabszolgák mellett ide tartozhattak a felkelésben részt vevő szabadok is. Feltehető, hogy Crixus követői is valamilyen új államról álmodoztak, mint egykor a felkelt szicíliai és kisázsiai rabszolgák. De a program felderítése körül támadt sok nehézség arra készítetett egyes szovjet történészeket, hogy — amint azt Staerman megfogalmazza — lemondjanak Spartacus programjának rekonstruálásáról.

A mutinai rejtély

Sok vitára adott alkalmat Spartacus váratlan visszafordulása Mutinától, noha a város közelében győzelmi sorozatát újabb diadallal tetézte. Ezért a kutatók jó része úgy véli, hogy most már Spartacus is elég erősnek érezte magát ahhoz, hogy elfoglalja Rómát. Ezért mondott le eredeti tervéről, arról, hogy csapatait hazájukba vezesse vissza. De hol volt ez a haza? A hagyományos felfogás szerint az Alpokon túl, Galliában. Mivel seregében sok volt a trák és a Balkán-félszigeten lakó gall scordiscus, feltételezhető, hogy Spartacus nem Galliába, hanem a Balkán-félszigetre, a scordiscusok és a trákok területére akarta vezetni csapatait, ahol még a Róma ellen harcoló Mithridatész is szövethetett volna. Akkor mi kényszerítette arra, hogy ne folytassa útját északra, hanem Mutinától déli irányba forduljon vissza? Erre a kérdésre a legkézenfekvőbb válasz az lehet, hogy tudomására jutott Marcus Terentius Lucullus győzelme a trákokon és szövetségeseiken, ami azután a Balkán-félszigetre való visszatérést értelmetlenné tette.

Kapcsolatok a Róma-ellenes erővel

Spartacus talán éppen Crassus hadvezéri kinevezése miatt kerülte el Rómát, és vonult Lucaniába, ahol tárgyalásokat kezdett a kalózokkal csapatainak Sziciliába való átszállítására. A létrejött egyezséget a kalózok azonban nem tartották be. A kutatás ezzel kapcsolatosan három kérdést vet fel: hogyan került Spartacus összeköttetésbe a kalózokkal, és milyen volt a kapcsolata a külvilággal, a Róma-ellenes erővel?, miért szegtek meg a kalózok az egyezséget?, miért akart Spartacus éppen Sziciliába átkelni?

Ami az első kérdést illeti, már Mommsen feltételezte, hogy Spartacus nem volt elzárva a külvilágtól, és az egyik távoli szövetségese a Hispániában harcoló Marius-párti Sertorius volt, a közvetítők pedig az egész Földközi-tengert behálózó kalózok lehettek. Ezeknek szolgálatát Mithridatész is igénybe vette, és alig lehet kétség afelől, hogy Spartacus közvetítői és hírvivői is ők voltak.

Spartacus és a Róma-ellenes erők együttműködésének vizsgálatát az újabb kutatás igyekszik elmélyíteni. Természetesen nem gondolhatunk valamilyen „rabszolga-internacionálé” megteremtésére, amint azt a XI. Nemzetközi Történettudományi Kongresszuson feltételezték, de a külső kapcsolatok tagadása indokolatlan lenne. Említettük, hogy Spartacus és Sertorius szövetségét már Mommsen feltételezte. Mithridatészről írott művében Appianosz azt állítja, hogy szövetségesei fel-lázdattak Róma ellen, és Spartacushoz csatlakoztak. Bár források hiányában a külső kapcsolatok részleteit nem ismerjük, meglétük semmiképpen sem vonható kétségbe.

Arra vonatkozólag, hogy a kalózok miért nem tartották be az egyezséget, a jelenlegi kutatásban két magyarázatot találunk. Az egyik szerint a rómaiak „megvásárolták” a kalózokat; ez kevésbé valószínű. A másik azt állítja, hogy ebben az időben a Cicero beszédeiből jól ismert Verres volt Szicília kormányzója, aki kifosztotta ugyan a sziget lakosságát, de a partvidéket jól megerősítette, és emiatt a kalózok vállalkozásukat túl kockázatosnak tartották.

Miért akart Spartacus átkelni Sziciliába? Erre a kérdésre a történetkutatás két, egymástól eltérő választ ad. Egyesek úgy vélik, hogy Spartacus Sziciliától a felkelés megújulását, friss erők csatlakozását remélte. Szicília, Róma „gabonarak-tára” ugyanis a nagybirtok jellegzetes területe volt, amelyen a rabszolgák ezrei dolgoztak, három évtizeddel korábban pedig sikeresen keltek fel szabadságuk vé-

delmére. Ezért Spartacus joggal remélhette, hogy a rabszolgák most is megbízható szövetségesek lesznek. Más történészek viszont azon a véleményen vannak, hogy Spartacus Szcíliát nem új haremzőnek, hanem csupán ideiglenes állomásnak tekintette, ahonnan később a felkelők hazatérhetnek.

Szimbolikus cselekmények és eljárások

Az újabb kutatás a felkelés kisebb mozzanataira is igyekszik fényt deríteni. A két konzul legyőzése után Spartacus 300 foglyot rendelt az elesett rabszolgák máglyáihoz a halálig menő párviadalra. Vajon ebben a cselekményben csupán a hősi halált halt rabszolgák megbosszulását kell-e látnunk, mint ahogy azt korábban többen feltételezték (Mommsen, Drumann)? A neves francia történész, Carcopino már gondolt arra, hogy ezzel a tettevel Spartacus, az akkori néphitnek megfelelően, az elesettek halotti szellemeinek (*manes*) akart áldozni. A francia marxista historikus, I. P. Brisson ezt azzal az állítással toldja meg, hogy Spartacus a szellemek jóindulatát szerette volna megnyerni. Mindenesetre, a jelenet mögött mélyebb értelmet kell keresnünk, amint erre a lengyel kutató, R. Kamienik rámutat. Kutatásából kiderül, hogy „siri áldozás”-ról — *immolatióról* — van szó. Ennek alapja egy ősi hiedelem és szokás, amit Tertullianus is bizonyít. Ő jegyezte fel, hogy a halottak máglyája mellett még a császárkorban is külön e célra kiképzett gladiátorok, az ún. *bustiariusok* küzdöttek vérig menő párviadalban, mert az akkori hiedelem szerint a halottak szellemét csak emberi vérről lehet kiengeztetni.

Plutarkhosz jegyezte fel, hogy a döntő ütközet előtt Spartacus „leszúrta harci ménjét”. Korábban ennek a jelenetnek nem tulajdonítottak jelentőséget. Brisson egyenesen anekdotának tekintette. Igaz, hogy a döntő ütközet előtt Catilina is eltávolította lovát, Caesar pedig Bibacténál valamennyi lovát élvezettette. Ezek az eljárások csupán a soron levő ütközet nehéz voltára figyelmeztettek, arra, hogy a katonák és a vezér nem hátrálhatnak meg, halálukig vagy a végső győzelemig küzdeniük kell. Spartacus esetében a cselekménynek más az értelme. Polübiosz jegyezte fel, hogy a legtöbb barbár nép a csata előtt a háború istenének loáldozatot mutat be. Florus pedig a trákok szomszédságában élő moesusokról mondja, hogy az ütközet előtt loáldozattal tesznek ünnepélyes fogadalmat (*ante aciem immolata equo concipere votum*). Következésképpen lovának leszúrásával Spartacus, a hazai szokásnak megfelelően, vallásos szertartást végzett, áldozott a háború istenének.

Itt említjük meg a Pompejiben talált festmények tanulmányozását. A látványval elborított város egyik házfalán a régészek 1924-ben két egymással összefüggő, ún. folytatólagos ábrázolású festményt fedtek fel. Az egyikben két lovas látható; az első fölött *Spartar*, a második fölött *Felix Pompeianus* felirat olvasható. Nyilvánvaló, hogy a jelenet Spartacusnak Pompeianusszal vívott párviadalát ábrázolja. Pompeianus lándzsájával megsebesíti Spartacus jobb combját. A második kép nagyon elmosódott, valószínű, a végső összecsapásban legyőzött Spartacus tünteti fel. A két festmény Appianoszhoz Plutarkhosztól eltérő tudósítását örökíti meg, aki Spartacus haláláról ezt írja: „Spartacus egy lándzsától a combján megsérült, ekkor térdre esett... végül őt és harcostársait is bekerítették és megölték.”

A felkelés történetét újabb adatokkal gazdagította a régészet. Lucaniában e korból származó több kincsleletet tártak fel, amelyeket a gazdag helybeliek a felkeléstől való félelmükben áshattak el.

A jelenkori Spartacus-kutatást pontosabbá teszi számos filológiai, forráskritikai tanulmány, amelyeknek elkészülése során a felkelésre vonatkozó valamennyi szövegtörödréket összegyűjtötték, és alaposan elemezték a forrásokban előforduló fogalmak (mint például *fugitivi* — szökevények —, *conspiratio* — összeesküvés —, *latrocinium* — rablás, fosztogatás —, *bellum servile* — rabszolgaháború — stb.) tartalmát, hogy világossá tegyék ezek ókori jelentését.

A felkelés helye a történelemben és a Spartacus-hagyomány

Ugyancsak sokat foglalkoztatja az ókortörténészeket annak megállapítása, hogy a történelemben hol a helye, mi a jelentősége a legnagyobb ókori rabszolgafelkelésnek. Abból a tételből kiindulva, mely szerint az egyik társadalmi rendből a másikba való átmenet mindig forradalmi úton történik, a történelmi materializmus alapján álló kutatók Spartacus felkelését a rabszolgaforradalmak megrázó nyitányának, a forradalmi láncolat első láncszemének tekintették. A történelmi tények

azonban ezt a tételt megcáfolták, és a történetkutatás lemondott róla. Helyette a valóságnak inkább megfelelő felfogás hódított teret. Ez Spartacus felkelésében a római köztársasági rendszer bomlását, a császárságra, a principatusra való átmenetel előidézőjét látja. Ez a nézet bizonyos kiegészítéssel helyesnek is tekinthető, azzal tudniillik, hogy a felkelés a fennálló gazdasági, társadalmi és politikai helyzet kifejezője, és az azokkal való kölcsönhatás vezette el a köztársaság bukásához.

A kutatás nem feledkezett meg a Spartacus-hagyomány tanulmányozásáról sem. Kiderült, hogy ebben két szakasz különböztethető meg. Az egyik a római állam fennállásának időszakára esik, amikor költők, írók, történészek mindegyre elrettentő példaként utalnak a felkelésre, és egyes rossz császárokban Spartacus megtestesítőjét látják. Ez a szakasz Augustinusszal ér véget, aki Spartacusban „Isten kezét”, a rómaiakat méltán sújtó „Isten ostorát” fedezi fel.

A második szakasz a felvilágosodás és a francia forradalom korában kezdődött, amikor a hagyomány pozitív jellegűvé válik. A forradalmi szellem hatása alatt Spartacusból szabadsághős lett, aki a zsarnokság hidróját akarta megsemmisíteni. Az első pozitív értékelés Diderot *Enciklopédiájában* jelentkezett, amely Spartacusban „a nemes vitézség” a „minden próbát kiálló bátorság” emberét ismeri fel, katonáit pedig hősöknek tekintti, akik „életüket a szabadság védelmében áldozták fel”.

Az első szépirodalmi alkotást, Bernard-Josef Saurin *Spartacus* című drámáját 1760-ban Párizsban mutatták be. Egy fél század múlva Franz Grillparzer írt egy egyfelvonásos, romantikus színezetű darabot, de bemutatására csak sokkal később került sor. Ez az alkotás magán viseli a kor hangulatát. Például a capuai kitérőeskr Spartacus e szavakkal rázza fel álomba merült társát: „Rabszolga, a Szabadságnak szüksége van rád! Kelj fel, és fegyverkezz!”

Ugyancsak a francia forradalom idejére tehető az első történeti feldolgozás. Ez a prágai egyetem tanára, A. C. Meissner műve volt, és Berlinben adta ki 1793-ban. Az 1830-as júliusi forradalom idején M. A. Renzi *Spartacus háborúja és három hadjárata* címmel írt tanulmányt. Mindezeket a történelmi tanulmányok, szépirodalmi feldolgozások, zenei művek és szobrászati alkotások egész sora követte. Közülük csak néhányat említhetünk meg.

1827-ben Foyatier a spartacus szellemet újította fel „az elítélt hőst” ábrázoló szobrában. Erről írta Flaubert: „A gladiátorok faja nem halt ki. Minden művész gladiátor, közönségét haláltusájával szórakoztatja.”

A múlt század végén az olasz R. Giovagnoli megírta az első, azután több nyelvre lefordított regényt Spartacusról (1874). 1916-ban megalakult a Spartacus-szövetség (*Spartakusbund*), az a haladó politikai egyesület, amelynek élén Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg állott, s programjukat lapjukban, a *Rote Fahne*ban tették közzé.

Nem hagyhatjuk említés nélkül Stanley Kubrick sikeres filmjét és Aram Hacsaturján remek baletzenéjét. Ezek és sok más tudományos, irodalmi és művészeti alkotás bizonyítja a spartacus hagyomány továbbélését és ápolását.

Daniela Oravițan-Beloescu:
Temesvári kapuk

